

17. Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil Tefsirinde Şiiriyle İstişhâd Edilen Şairler ¹

Nevriye Sümeyra ÇALIK ²

APA: Çalık, N. S. (2026). Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil Tefsirinde Şiiriyle İstişhâd Edilen Şairler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (51), 274-238. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.19487067>

Öz

Kur'an tefsirinde şiirle istişhâd, sahabeyle başlamış ve daha sonraki süreçte müfessirlerin başvurduğu bir yöntem olarak devam etmiştir. Özellikle âyetlerdeki garib kelimelerin anlamlarının tespitinde Cahiliye şiirinden şâhidler getirilerek âyetin alabileceği anlamların ortaya konulması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra âyetlerdeki dilbilgisi kuralları da açıklanırken Arap şiiriyle istişhâd yapılmıştır. Ebü'l-Berekât en-Nesefî (öl. 710/1310) de dirâyet tefsirleri arasında sayılan eserinde âyetleri dilbilimsel açıdan incelerken bazı bölümlerde Arap şiiriyle istişhâd yapmıştır. Böylelikle lügat ve dil kuralları açısından âyetin alabileceği muhtemel manaları dile getirerek eserini ilmî açıdan zenginleştirmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi uygulanmış, metin analizi yapılmıştır. Nesefî'nin istişhâdda kullandığı şiirler, şâirlerinin dönemleri dikkate alınarak incelenmiştir. İstişhâdda bulunulan şiirlerin şairleri, edebî kaynaklarda belirtilen dönemlere göre sınıflandırılmış ve döneminde ön plana çıkanlardan örnekler verilmiştir. Böylelikle Nesefî'nin, şâhid olarak kullanmayı uygun gördüğü şiirlere tefsirinde ne kadar yer verdiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu alanda daha önce yapılan çalışmalarda dil kaideleri üzerinden şiirlerin nasıl kullanıldığına yönelik incelemeler yapılmıştır. Alt başlıklarda ilgili kurallar üzerinden örnekler verilmiştir. Ancak Nesefî'nin istişhâdda bulunduğu şairlerin dönemi ve kullanılan şiirlerin şâhid olup olamayacağı incelenmemiştir. Bu açıdan çalışma, diğerlerinden farklılık göstermektedir. Çalışma sonucunda Nesefî'nin tefsirinde şâhid olarak kullanılması uygun olan şiirlerin yanında Kur'an yorumunda istişhâd yapılması câiz olmayan şiirleri de kullandığı tespit edilmiştir. Bu durum tefsirin eleştirebilir noktalarından biri olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Arap Dili ve Belâgatı, İstişhâd, Nesefî, Arap Şiiri

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu makale Prof. Dr. Mehmet Altuntaş'ın danışmanlığında hazırlanan "Nesefî'nin Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil' Adlı Eserinin Dilbilimsel Açısından İncelenmesi" isimli doktora tezi çalışması kapsamında üretilmiştir.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / İthenticate / İntihal, Oran: %19

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 05.12.2025- **Kabul Tarihi:** 09.04.2026- **Yayın Tarihi:** 10.04.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.19487067>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Öğr. Gör. Dr. Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü / Lecturer, Yozgat Bozok University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences (Yozgat, Türkiye), **e-posta:** sumeyra.calik@bozok.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0003-4696-1379> **ROR ID:** <https://ror.org/04qvdf239> **ISNI:** 0000 0004 0369 8360 **Crossref Funder ID:** 501100006564

Poets Whose Poems Were Examined in the Commentary on Medârikü't-Tenzil and Hakâiku't-Te'vîl ³

Abstract

In Quranic exegesis, istishhad using poetry began with the companions and continued as a method employed by later commentators. Specifically, in determining the meanings of strange words in verses, witnesses from the Pre-Islamic period of ignorance poetry were brought in to reveal the verse's potential meanings. Furthermore, while explaining the grammatical rules within the verses, istishhad was conducted with Arabic poetry. Nasafi (d. 310/710), in his work considered among the exegesis of wisdom, gave the meanings of the words in the verses and examined them from a linguistic perspective, while also conducting istishhad with Arabic poetry in some sections. Thus, he expressed the verse's possible meanings from different perspectives, in terms of lexicography and linguistic rules. This study examines the poems used by Nasafi in istishhad, taking into account the poets' periods. The poets of the poems used in istishhad are classified according to the periods specified in literary sources, and examples are provided from those prominent in their time. This aims to reveal the extent to which Nasafi included in his exegesis poems that were and were not considered acceptable for use as witnesses. Previous studies in this field have examined the use of poems based on linguistic rules. Examples are provided in the subheadings based on relevant rules. However, the period of the poets for whom Nasafi performed istishhad and whether the poems used could be considered witnesses are not examined. In this respect, this study differs from others. The study concludes that Nasafi used poems that were not permissible for use as witnesses in his exegesis, in addition to poems that were acceptable for use as witnesses in his exegesis. This is considered one of the critical points of the exegesis.

Keywords: Tafsir, Arabic Language and Rhetoric, Istishad, Nasafi, Arabic Poetry

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography. This article was produced within the scope of the doctoral thesis titled "Linguistic Analysis of Nasafi's Work Named Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl" prepared under the supervision of Prof. Dr. Mehmet Altuntaş.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin /Ithenticatge, Rate: %19

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 05.12.2025- **Acceptance Date:** 09.04.2026-

Publication Date: 10.04.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.19487067>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Ebü'l-Berekât en-Nesefî, kaleme aldığı *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vil* adlı tefsirinde âyetlerin tahlilini dilbilimsel yönden yaparken öncelikle âyet içerisindeki kelimelerin anlamlarını vermiş daha sonra var olan dilbilgisi kuralını açıklamıştır. Belirttiği dil kurallarına göre âyetin alabileceği muhtemel manaları dile getirmiştir. Bazı bölümlerde Basra, Kûfe ve Bağdat dil ekollerinin temsilcilerinin görüşlerine yer vererek âyetdeki dil kurallarını farklı açılardan ele alarak incelemiştir (Nesefî, 2018, c.1, s.31, 39, 52, 59, 66, 73 vd.) Müfessir, sahip olduğu fakih ve kalamcı(Kuraşî, 1993, c.2, s.295; Leknevî, 1324, s.102; Zehebî, 1985, c.1, s. 26) kimliğini de eserine yansıtmış, âyetlerin tefsirinde usûl bilgisiyle dilbilimsel yöntemi birleştirmiş ve bu özellikleriyle çok yönlü bir tefsir kaleme almıştır. Tefsirin insanları bıktırmayacak şekilde muhtasar bir yapıya sahip olması,(Nesefî, 2018, c.1, s.24) açık bir üslupla âyetleri açıklaması tefsirinin okuyucu tarafından kolay bir şekilde anlaşılmasına imkân vermiştir. Müfessir, eserinde kendinden önceki dönemlerde kaleme alınan tefsirlerde olduğu gibi âyetdeki kelimenin anlamını ortaya koymak veya âyetlerdeki dil kuralını açıklamak için bazı bölümlerde şiirle istişhâd yöntemini kullanmıştır.

Nesefî'nin tefsirinde şiirle yapmış olduğu istişhâd, Ali Eroğlu'nun *Şiirle İstişhâd ve İstişhâd Açısından Medarik Tefsiri I-II*(Eroğlu, 1993; “Şiirle İstişhâd ve İstişhâd Açısından Medârik Tefsiri II”, 1995) başlıklı makaleleri ile Abdulkadir Kabdan'ın *Nesefî Tefsirinde Şiirle İstişhâd*(Kadban, 2007) isimli yüksek lisans tezinde incelenmiştir. Bununla birlikte belirtilen çalışmalarda, Nesefî'nin eserindeki şiirleri nahiv, sarf ve belâgat ilişkin yorumlarındaki istişhâd metodu açısından ele alınmıştır. Müfessirin, istişhâdda kullandığı şiirler ise kullanım alanları alt başlıklar düzenlenmiştir. Biz bu çalışmalardan farklı olarak araştırmamızın temel çerçevesini Nesefî'nin şiirleriyle istişhâdda bulunduğu şairlerin dönemlerini gözeterek oluşturduk. Çalışmada ayrıca müfessirin, tefsirinde yer verdiği şiirlerin istişhâd açısından başvurulabilme durumu da tartışılmıştır.

Dönem başlıkları altında şairler incelenirken makalenin sayfa sınırları gözetilerek bulunduğu dönemde daha ön plana çıkmış şairlerden belirli sayıda örnekler verilmiştir. Bunun yanı sıra Nesefî'nin şiirleriyle istişhâd yaptığı şairlerin hepsine yer verilmemiş sadece isimleri zikredilmiştir. Şairler belirlenirken dönem içerisinde öne çıkan ve Nesefî'nin şiirlerine daha çok yer verdiği şairler tercih edilmiştir.

1. İstişhâd Kavramı Hakkında

İstişhâd, sülâsî kök olarak ş-h-d شَهِدَ fiilinin istif'âl استيقعال kalıbından gelen sūdâsî fiilinin mastarıdır. Ş-h-d fiilinin kökü sözlüklerde, mevcut olmak, hazır bulunmak, şahit olmak, şahit göstermek, (Manzur, 2006, c.3, ss.238-241, Furuabâdî, 1994, c.8, ss.252-261) öğrenmek, tayin etmek anlamlarına gelmektedir. İstişhâd mastarı sözlükte harfi cersiz kullanımında birinden şahitliğini istemek anlamına gelmekte, ب harf-i ceriyle kullanıldığında şahitlikte birinden yardım talep etme manasında kullanılmaktadır (Durmuş, 2001, c.23, s.397).

Istilah olarak istişhâd, “bir ifadenin veya kelimenin lafız, anlam ve kullanımındaki doğruluğunu kanıtlamak için doğruluğu kesin olan nesir ve nazımdan naklî deliller getirerek ispatlamak” anlamına gelmektedir. Bir kuralın doğruluğu ispatlamak için istişhâd yapılırken kullanılan Arap dilindeki ileri bilgisine güvenilen Arapın sözüne veya naklî ile gelen metne şâhid (شاهد) denmektedir. Kullanım olarak “şâhid” ile “misal” karıştırılmaktadır (Durmuş, 2001, c.23, s.397) . Şâhid ifadenin doğruluğunu ispatlamada kullanılırken misal, ifadeyi açıklamak ve örneklendirmek için kullanılmaktadır (Bolelli,

1987, s.165; Tehnevî, 1996, c.1, s.2002). Neseî, tefsirinde âyetleri yorumlarken âyet, hadis, Kur'ân kırâati, Arap şiiri ve Arap lehçelerini şâhid getirerek istişâdda bulunmuştur. Biz çalışmamızın çerçevesi gereği Arap şiiriyle yaptığı istişâdı inceleyeceğiz.

1.1. Tefsirde Şiirle İstişâd

Cahiliye ve sonraki dönemlerdeki Arap şiiri, toplumun inançlarını, yapısını, geleneklerini, kültürünü, dil inceliklerini, garib kelimelerin manalarını ve birçok konuyu bulabileceğimiz bir dil kaynağıdır. Kur'ân-ı Kerîm de Arap diliyle nazil olmuş bir kitap olarak murad-ı ilahiyi anlamak için bu dilin özelliklerini bilmek, Mekke halkının hayatında önemli bir yeri olan şiirden yararlanmak gereklidir (Bağdâdî, 1997, c.1, s.5; Durmuş, 2001, c.23, s.397; Efğanî, 1987, s. 6).

Sahabe döneminde kelimenin manasının verilmesi için şiirden yardım alınması örneği Hz. Ömer (öl. 23/644) ve Abdullah b. Abbas'ın (öl.68/687-88) uygulamalarında görülmektedir (Kurtubî, 2006, c.10, s.110). Hicrî II. asırda ilimlerin tedviniyle birlikte temelleri oluşturulmaya başlanan nahivde şiir şâhid olarak getirilmiştir. Önceleri nahiv kurallarının belirlenmesinde başvurulan bu yöntem, daha sonra âyetlerdeki nahiv kaidelerini açıklamak için Arap şiirinden şâhid getirilmesi ile devam etmiştir (Durmuş, 2001, c.23, s.396; Harun Ögmüş, 2009, ss. 345-347). Ancak bu şiirlerin istişâdda kullanılması için şartlar getirilmiştir (Tural, 1990, ss. 69-70). Bu şiirler ve şâirlerinin dönemleri belirlenirken çeşitli Arap edebiyatı ve tarihi eserlerinde farklı gruplandırmalar yapılsa da (Cumahî, 1974, ss. 1005-1008; İbn Kuteybe, 1982, c.1, ss.104-105) genel olarak şairler dönemlerine göre dört tabakaya ayrılmaktadır:

a. Cahiliye dönemi: İslâm öncesi zamanda yer alan İmruülkays b. Hucr (öl.540), Meymûn b. Kays A'sa (öl.7/629) gibi şairler bu grupta yer almaktadır.

b. Muhadramûn: Hem cahiliye hem İslâmiyet dönemine şahit olmuş şairlerdir. Lebîd b. Rebîa' (öl. 40-41/660-661) ve Hassân b. Sâbit (öl.60/680) bu dönemde ön planda olan şairlerindendir.

c. Mütekaddimûn: Bu dönemdeki şairlere İslâmiyyûn da denilmektedir. Cerîr b. Atıyye (öl. 110/728) ve Ferezdak (öl.114/732) gibi şairlerdir.

d. Müvelledûn: Bu dönem "Muhdesûn" şeklinde de isimlendirilmektedir. Önde gelen şairleri Beşşâr b. Bürd (öl. 167/ 783-784) ve Ebû Nüvâs'dır (öl. 198/813).

Bağdâdî, (öl. 1093/1682) ilk iki tabakadaki şairlerin şiiriyle istişâdın sahîh olduğunda icma' olduğunu, üçüncü tabakadakilerin şiirleri ile istişâdın sahîh olduğunu belirten görüşler olmakla birlikte bu konuda bir icmâ bulunmadığını ifade etmiştir. Dördüncü tabakanın şiirinin özel sebepler haricinde şâhid getirilmesi uygun görülmemektedir (Bağdâdî, 1997, c.1, ss.6-7).

Asmaî (öl. 216/831) ise şiiriyle istişâd edilebilecek son şairin İbrâhim b. Herme (öl. 150/767) olduğunu belirtirken Süyûtî (öl. 911/1505) müvelledûndan olan şairlerin şiirleriyle istişâdın câiz olmadığı noktasında icma olduğunu dile getirmiştir (Süyûtî, 2006, s. 59). Bu görüşlerin dışında Vâhidî (öl. 468/1076), Zemahşerî (öl. 538/1144), İbnü's-Şecerî (öl. 542/1148), İbn Ya'îş (öl.643/1245), İbn Mâlik (öl. 672/1274) ve İbn Hişâm (öl. 761/1360) müvelledûn döneminden şairlerin şiirleriyle istişâdı câiz görmüştür. Beşşâr b. Bürd (öl. 167/783-784), Ebû Nüvâs (öl. 198/813[?]), Ebû Temmâm (öl. 231/846), Buhtürî (öl. 284/897) ve Mütenebbî (öl. 354/965) gibi müvelledûn şâirlerinin şiirleriyle istişâdda bulunmuşlardır (Herevî, 1420, s. 1/241; Ersönmez, 2022, s. 241). Neseî'nin de dört tabakadan da

şairlerin şiirlerine âyetlerin tefsirinde yer verdiği görülmektedir.

2. Neseffî'nin Eserinde Şiiriyle İstîşâd Yaptığı Şairler

Medârikü't-Tenzil tefsirinde şiirle istîşâda yer veren Neseffî'nin şâhid olarak gösterdiği şiirlerin büyük bir kısmı Zemahşerî'nin (öl.538/1144) *el-Keşşâf*'ında yer almaktadır. Zemahşerî'nin şâhid gösterdiği şiirlerin çoğunluğu Zeccâc'ın (öl. 311/923) *Me'âni'l-Kur'ân*'ından alınmıştır. Ayrıca Neseffî'nin istîşâdda bulunduğu şiirlerin çoğu Ebû Ubeyde (öl. 209/824[?]), Ahfeş (öl. 215/830[?]), Ferrâ (öl.207/822), Zeccâc ve İbn Kuteybe (öl. 276/889) tarafından da şâhid getirilen şiirlerdir (Eroğlu, 1993, s. 328). Önceki tefsir mirasından yararlanan Neseffî, tefsirinde seksen sekiz şiirle istîşâdda bulunmuştur (Neseffî, 2018, c.1, ss.42, 57, 61, 677, c.2, ss. 371, 467, 663). Bazı âyetlerin tefsirinde hem âyetle istîşâd hem de Arap şiiriyle istîşâd yaptığı görülmektedir (Neseffî, 2018, c.1, ss.31, 677). Neseffî'nin bir şiiri farklı âyetlerin tefsirinde şâhid olarak kullandığı görülmektedir (Neseffî, 2018, c.1, s.46, c.3, s.406). Tefsirindeki şiirlerin şairleri hakkında nadiren bilgi veren Neseffî, şiirleri çoğu zaman *في قوله، كما قال* ifadeleri ile aktarmıştır (Neseffî, 2018, c.1, ss.31, 57, 2/273, 663, 720, vd.). Ferrâ ve Ahfeş'in de şairini belirtmeden istîşâdda bulunduğu örnekler görülmektedir (Harun Ögmüş, 2009, ss. 355, 357). Şiirlere çoğu zaman dilbilimsel yorumlarını desteklemek, dilbilimsel analizler için başvurmuştur.

Neseffî'nin tefsirinde şâhid olarak kullandığı şiirlerin şairleri farklı dönemlerde yaşamışlar, Arap dilindeki gelişim bu şiirlerin dil ve üslûbuna yansımıştır. Müfessir de şiirin içeriğinde var olan bu değişim ve gelişimi, âyetlerde yer alan kelimelerin şiirlerdeki kullanım farklılığını ve bunun anlama yansımalarını tefsirine taşıyarak âyetlerin yorumunu zenginleştirdiği görülmektedir.

Neseffî, tefsirinde şiirle istîşâd ederken dönem ayrımı yapmamış; dört dönemin şairlerinin şiirlerine yer vermiştir. Âyetteki kelimelerin manalarının açıklanmasında Cahiliye dönemi şiirleriyle istîşâdda bulunduğu gibi İslâm ve sonraki şiirlerle de istîşâd etmiştir. Ayrıca şâhid getirilmesi uygun görülmemeyen Abbâsî dönemi ve sonraki dönemlerin şiirleriyle de istîşâdda bulunduğunu görmekteyiz.

Neseffî'nin *Medârikü't-tenzîl*'de istîşâdda bulunduğu şiirlerin şairlerini şu şekilde sınıflandırabiliriz:

2.1. Cahiliye Dönemi Şairleri

Neseffî, cahiliye dönemine ait şiirlere eserinde çokça yer vermiş ancak şairlerinin isimlerini şiirlerin her geçtiği yerde zikretmemiştir. Bir şiiri birkaç âyetin tefsirinde de kullandığı gibi bir âyetin tefsirinde birkaç beyti şâhid getirdiği de görülmektedir.

2.1.1 İmruülkays b. Hucr

İmruülkays b. Hucr (öl. 540 dolayları). Muallaka şairlerindedir. Klasik kasideye ilk şekil verenlerdendir (Savran, 2000, c.22, ss.237-238). Neseffî, tefsirinde ayetteki kelimelerin anlamlarının açıklanmasında ve var olan belağat sanatlarının kullanımı ve cümleye kattığı anlamı ifade etmek için İmruülkays'ın şiirlerinden şâhidler getirmiştir.

Müfessir, *﴿لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِخْفًا﴾* "Onlar insanlara asla el açmazlar" (el-Bakara 2/273) âyetinin tefsirini yaparken *إِخْفًا* kelimesinin *الْحَا*/"zorlama, direktme" anlamına geldiğini belirtmiştir. O, bu mana üzerinden değerlendirildiğinde istemenin iki şekilde olup; birincisinde istemenin ısrarlı bir şekilde değil de nezaketle olduğu, ikincisinde ise istemenin ısrarlı olduğu kanaatinde. Neseffî, âyetteki *إِخْفًا*

kelimesinin şeklen olumlu olsa da kendinden önce gelen ifadenin olumsuz olması sebebiyle olumsuz bir anlam kazandığını; bu sebeple istemenin her türlü şekliyle nefyedildiğini ifade etmiştir. Buna benzer bir kullanım olarak İmruülkays'ın:

عَلَى لَاحِبٍ لَا يُهْتَدَى بِمَنَارِهِ إِذَا سَافَهُ الْعُودُ النَّبَاطِيُّ جُرْجَرًا

Ne bir işareti olan ne de bulunması mümkün olan bir yola girmiş

Açık yolda ışıyla yol bulamaz

Nebatî'nin sopası kendisini helak edene kadar feryat eder (Hucri, 2012, s. 97)

beytini şâhid olarak getiren Neseî, şiirde yer alan بِمَنَارِهِ ifadesinin olumlu olmasına karşın لَا يُهْتَدَى cümlesiyle olumsuz anlam kazandığını belirtmiştir (Abdulhak, 2012, c.2, s.283; Neseî, 2018, c.1, s.223). Belâgatta bu durum nefyü's-şey'i bi-icâbihî yani olumlu görünen bir cümleliğin olumsuz bir ifadeden sonra gelmesi sebebiyle şeklen olumlu olsa da manen olumsuz anlam taşıması şeklinde tarif edilmektedir (Medenî, 1969, c.3, s.355; Ersönmez, 2021, ss. 48-64). Neseî, bu kuralı göz önüne alarak âyeti tefsir etmiştir.

Neseî, el-Fâtiha sûresinin 4 ve 5. âyetinde geçen (مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ إِنَّكَ نَعْبُدُكَ) ifadelerde âyette gaibe yönelik bir dil kullanırken diğerinde muhatab şîa kullanıldığını belirtmiştir. Neseî, âyetteki iltifât sanatını Arap şiiriyle açıklamıştır. Âyetin tefsirinde İmruülkays'ın şiirini şâhid getirmiştir:

و نام الخلي و لم ترفد تطاول لئيك بالإئيد
و بات و باتت له ليلة كليلة ذي العائر الأزمد
و ذلك من نبي جاءني خيترته عن أبي الأسود

İsmid'de geçirdiğin gece uzadı

Gamsız olan uyurken senin gözlerinse hiç kapanmadı

O ve gecesi ise

Ağrıyan hasta gözlerle uyumayan kişinin gecesi gibiydi

Bütün bunların sebebi ise Ebu'l-Esved'ten bana gelen haber idi

Şiirin birinci beytinde âyette yer aldığı gibi gâibten muhataba dönen üslûp görülmektedir. Şair, “benim gecem” demesi gerekirken “senin gecen” ifadesini kullanarak hitaplar arasında iltifât sanatı yapmıştır. İkinci beyitte ise “ben geceledim” demesi gerekirken “o geceledi” diyerek mütekellimden gâibe olan bir iltifât sanatını uygulamıştır. Araplar şiirde ve hitaplarda iltifâtı çokça kullanmaktadırlar. Böylelikle, sözün bir üslûptan başka bir üslûba geçmesinin dinleyenin kabulünü arttıracaklarını düşünmektedirler. Neseî'ye göre iltifât yönteminin kullanım açısından faydaları ve üslûp bakımından güzellikleri bulunmaktadır. Ancak, bu alanda uzmanlaşmış kişiler ve maharetli ilim adamları bu sanatı bilmekte ve doğru olarak uygulayabilmektedirler. Ama bunların sayısı da azdır (Neseî, 2018, s. 1/31). Neseî, âyeti açıklarken böylelikle hem başka bir âyeti şâhid olarak kullanırken, hem de şiiri şâhid olarak getirmiştir. Bu durum aynı zamanda onun Arap şiirini iyi bildiğinin bir göstergesidir. Bunun dışında Bakara sûresi 17 ve 19. âyetlerde yer alan teşbîh sanatını açıklamak için yine İmruülkays'ın şiirini şâhid olarak getirmiştir (Neseî, 2018, c.1, ss.54, 57).

2.1.2. Şemr b. Amr el-Hanefî

Yemâme'deki Benî Hanîfe'den bir şairdir (Radvân, 2001, s. 161). Neseî, âyetlerdeki dilbilgisi kurallarını açıklamak için onun şiirlerinden şâhid getirmiştir.

Nesefî, ﴿أَلَا الْمُسْتَضْعِفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوُلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً﴾, “*Erkekler, kadınlar ve çocuklar içinden zayıf sayılanlar müstesnadır*” (en-Nisâ 4/68) âyetinin tefsirinde الْمُسْتَضْعِفِينَ لَا يَسْتَطِيعُونَ cümlesinin الرِّجَالِ, النِّسَاءِ, الْوُلْدَانِ kelimelerinin sıfatı olduğunu belirtmiştir. Kural gereği nekre kelimedenden sonra gelen cümle onun sıfatıdır. Müfessir ise âyetteki mevsufun harfi ta’rif almışsa da anlam açısından belirsiz olanı ifade ettiğini bu sebeple ma’rife kelimenin de cümle sıfat almasının câiz olduğunu ifade etmiştir. Buna şâhid olarak da Şemr b. Amr el-Hanefî’nin (öl. 564):

وَلَقَدْ أَمَرُ عَلَى اللَّيْمِ يَسْبِيهِ فَمَضَيْتُ ثَمَّةً قُلْتُ لَا يُعِينِي

Bana söven alçağın yanından geçerken “Umurumda değil” der yoluma devam ederim (Şurrâb, 2007, s. 2/234)

beytini getirmiştir (Nesefî, 2018, c.1, s.389). Beyitte الْمُسْتَضْعِفِينَ ma’rife olsa da يَسْبِيهِ fiil cümlesi ona sıfat gelmiştir.

Nesefî, ﴿وَأَيُّهُ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ﴾, “*Onlar için ölü toprak açık bir delildir. Ona can verdik ve ondan taneler çıkardık ondan yemektesiniz*” (Yâsîn 36/33) âyetini dilbilimsel açıdan incelerken الْأَرْضُ ve önceki âyetlerde geçen اللَّيْل kelimelerinin fiil ile sıfatlandırılabilirliğini ifade etmiştir. Zira “gece ve yeryüzü” kelimeleriyle bu âyetlerde bizzat kendileri değil mutlak olarak cins anlamında kullanılmıştır. Bu sebeple bu kelimeler nekre gibi kabul edip cümle şeklinde sıfat olarak yer almıştır (Nesefî, 2018, c.3, ss.102-103). Nesefî’nin aynı şiirle başka bir âyetteki dilbilimsel yorumu için de istişhâd ettiği görülmektedir. Buna göre ﴿مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا الصَّوَارِءَ تَمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْجَمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا﴾, “*Tevrat’la sorumlu tutulup da onun gereklerini yerine getirmeyenlerin durumu, büyük büyük kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer*” (Cuma 62/5) âyetinde يَحْمِلُ أَسْفَارًا cümlesini hâl olarak mansûb veya sıfat olarak mecrûr olmasının mümkün olduğunu ifade etmiştir. Müfessir, الْجَمَارِ kelimesinin beyitte yer alan اللَّيْمِ gibi olduğunu belirterek aynı beyti şâhid getirmiştir (Nesefî, 2018, c.3, s.480). Her ne kadar kelime ma’rife gelse de genel bir anlamı kastettiği için ondan sonra gelen cümlelerin onu sıfatı olacağını belirtmiştir.

Bu açıklamalara baktığımızda Nesefî, üç âyet için de tek bir şâhid getirerek cins, mutlak mana ifade eden ma’rife kelimelerden sonra cümle şeklinde sıfat geleceği görüşünü belirtmiştir. Nekre kelimelerin ise cümle şeklinde sıfat alabileceği bilinmektedir. Bu sebeple şâhidde yer alan يَسْبِيهِ ifadesi زَيْدٌ أَبُوهُ قَائِمٌ cümlesinde olduğu gibi haberdir. Eğer ma’rifeye cümle şeklinde bir sıfat getirilmek istenirse bu الَّذِي ismi-i mevsûlî getirilerek yapılmaktadır (Yaiş, ts., c.3, s.53).

Nesefî’nin ilk iki örnekte cins anlam içermeleri sebebiyle ma’rifeden sonra gelen cümleyi sıfat sayarken üçüncü örnekte yer alan لَجَمَارِ ifadesini şekil olarak ma’rife olduğu için hâl veya nekre anlam ifade eden bir ma’rife olduğu için sıfat şeklinde değerlendirdiği görülmektedir. Bu durumda iki farklı hükmü de kabul etmiştir. Ancak nekreden sonra gelen cümlelerin sıfat olduğu, ma’rifeden sonra gelen cümlelerin hâl olduğu (Yaiş, ts., c.3, s.52) şeklindeki yaygın kurala aykırı görüş ortaya koymuştur.

2.1.3. Nâbîga ez-Zübyânî

Câhiliye döneminin dört büyük şairden biri kabul edilmiştir. Dönemin şairleri arasında hakemlik yapacak düzeyde şiir bilgisi ve otoritesine sahip olduğu belirtilmiştir (Tülücü, 2006, s. 32/262-263).

Nesefî, ﴿فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمَنْ خَرَىٰ يَوْمَئِذٍ﴾, “*Emrimiz gelince Sâlih’i ve onunla iman edenleri, bizden bir rahmet olarak o günün kötülüğünden kurtardık*” (Hûd 11/66) âyetindeki خَرَىٰ kelimesinin الْيَوْمِ ile izafet oluşturduğu için mecrûr olduğunu ifade etmiştir. Nesefî, Naffî’ (öl. 117/735) ve

Kisaî'nin (öl. 189/805) ise *الْيَوْمَ* aynı zamanda *إد'*in de muzâfı olduğu için mîmin fethasıyla *يَوْمِي* şeklinde okuduklarını belirtmiştir. Neseî'ye göre, zaman zarfları belirsiz isimlere ve mazi fiile yapıldığında fetha üzeri mebni olmaktadır. Âyette de bu şekilde bir izafet olduğu için *الْيَوْمَ* mebni olarak gelmiştir. Buna şâhid olarak Nâbiga'nın (öl.604):

عَلَى جَيْنٍ عَاتِبْتُ الْمَشِيبَ عَلَى الصَّبَا فُقُلْتُ أَلْمَا أَصْحُ وَالشَّيْبُ وَارِغُ

Nefsime meylettiğim için yaşlığında kendime kızdığında

“İhtiyarlık en büyük uyarıcı olduğu halde neden kendime gelemiyorum?” dedim (Sibeveyhi, 1988, s. 1/369; Şurrâb, 2007, s. 2/65-66)

beytini getiren Neseî *جَيْنٍ*'nin mazi fiile izafet oluşturduğu için kendinden önce gelen harfî cerrin kendisini mecrûr yapması gerekirken fetha geldiğini ifade etmiştir (Abdulahak, 2012, c.4, s.293; Neseî, 2018, c.2, s. 73). Bunun dışında Neseî, şairin diğer şiirlerini el-A'râf sûresi 126 (Neseî, 2018, c.1, s.595) ve Burûc sûresi 8. (Neseî, 2018, c.3, s.624) âyetlerin tefsirinde şâhid olarak getirmiştir.

2.1.4. Züheyr b. Ebû Sülmâ

Muallaka şairlerinden olup şiirlerinde akıcı ve veciz bir üslûba sahiptir. Şiirlerinde eğitici yön bulunmaktadır (Tülücü, 2013, c.44, ss.540-541). Neseî, âyetteki kelimelerin anlamlarını vermek için onun şiirinden şâhid getirmiştir. Müfessir, el-Bakara sûresi 282. âyette (*وَلَا تُسْأَمُوا*) kelimesinin anlamının “usanmak, üşenmek” anlamlarına geldiğini açıklamak için Züheyr'in (öl. 609):

سَتَمْتُ تَكَالِيفَ الْحَيَاةِ وَمَنْ يَعْشُ ثَمَانِينَ حَوْلًا لَا أَبَا لَكَ يَسْأَمُ

Hayatın zorluklarından usandım

–Babası olmayınca- seksen yıl yaşayan elbette usanır (Neseî, 2018, c.1, s.229)

beytini şâhid olarak getirmiştir. Bunun dışında el-Hucurât sûresi 11.âyette geçen *قَوْمٌ* kelimesinin anlamını açıklamak için yine onun şiiriyle istishâd yapmıştır (Neseî, 2018, c.3, s.353).

2.1.5. Ebû Basîr Meymûn b. Kays b. Cendel el-A'sâ

Câhiliye dönemi şairlerindedir. Gözlerinin zayıf görmesi daha sonra da görme yetisini kaybetmesi nedeniyle el-A'sâ lakabını almıştır (Tülücü, 1991, c.3, ss.544-545). Müfessir, *(يَا بَنِي أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ* *لَئِنْهَا إِنْ تَكْ مِثْقَالِ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ) ‘Lokmân, ‘Oğulcuğum, yaptığın iş hardal tanesi ağırlığında olsa ya da bir kayanın içinde saklansa veya göklerde yahut yeraltında bulursa yine de Allah onu ortaya çıkarır’ dedi” (Lokmân 31/16) âyetinde مِثْقَالٌ kelimesinin حَبَّةٍ ile izafeti sebebiyle müennes kabul edildiğini ve fiili تَكْ şeklinde müennes gelirken devamındaki فَتَكُنْ fiilinin de ona uyduğunu belirtmiştir. Ayrıca âyetin devamında بِهَا'daki âid zamir de müennes uygundur. Her ne kadar kelime müzekker olsa da muzafun ileyhi müennes olduğu için i'râbta müennes gelmesi durumuna Neseî, A'sâ'nın (öl. 7/629 [?]) şiirini şâhid olarak getirmiştir:*

وَتَشْرَقُ بِالْقَوْلِ الَّذِي أَدَعَتْهُ كَمَا شَرَقْتُ صَدْرَ الْقَنَاءِ مِنَ الدَّمِ

Yaydığın söz boğazıma takıldı

Mızrakların başının kanla tıkanması gibi (A'sâ, 1994, s. 123)

Beyitte *صَدْرٌ* müzekker olduğu halde *الْقَنَاءِ* kelimesiyle izafetinden dolayı müennes kabul edilmiş, fiil de ona uygun olarak *شَرَقْتُ* şeklinde müennes gelmiştir (Neseî, 2018, c.2, s.715).

Nesefî, belirttiğimiz şairlerin dışında tefsirinde câhiliye dönemi şairlerinden Mühelhil b. Rebia (öl. 525), Tarafe b. Abd (öl. 564), Antere b. Şeddâd b. Amr (öl. 614), Ebû Şüreyh Evs b. Hacer b. Attâb et-Temîmî'nin (öl. 620) (Nesefî, 2018, c.2, ss.663, 710, c.3, ss.118, 474) şiirleriyle istişhâd etmiştir.

2.2. Muhadramûn Dönemi Şairleri

Muhadramûn kavramı hem cahiliye hem de İslâmiyet dönemine şahit olmuş ve bu dönemde şiirler meydana getirmiş şairleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Nesefî, aşağıda isimlerini belirttiğimiz şairlerle birlikte Muhadramûn döneminden Nemr b. Tavleb b. Züheyr b. Kays b. Abdi Ka'b (Nesefî, 2018, c.1, s.296), Dâbi b. el-Haris el-Burcûmî (Abdulhak, 2012, c.3, s.71, c.4, s.37; Nesefî, 2018, c.1, s.462), 'Ubeydullâh b. Harr (öl. 68/687) (Nesefî, 2018, c.2, s.550), Ebü'l Esved-Düelî (öl. 69/ 688) (Nesefî, 2018, c.3, s.691), Ebü'l-Hattâb Amr b. Ahmer (öl. 75/694) (Nesefî, 2018, c.1, ss.300, 389, c.3, ss.103, 205, 480) 'Ubeydullâh b. Kays b. Şüreyh er-Rukayyât (öl. 75/694) (Nesefî, 2018, c.2, s.371), Ebü'ş-Şa'sâ' Abdullâh b. Rü'be Accâc (öl.97/715-716) (Nesefî, 2018, c.3, s.570), Hifâf b. Nudbe ve Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa'saa et-Temîmî'nin (ö.114/732) de şiirlerini şâhid getirmiştir.

2.2.1. Hansâ

Asıl adı Ümmü Amr Tûmâdır bint Amr b. el-Hâris b. eş-Şerîd olan Hansâdır. İslâm öncesi dönemde varlıklı ve nüfuzlu bir ailede yetişmiş, Arap Edebiyatının önde gelen kadın şairi kabul edilmiştir. Şiirlerinde ölen kardeşleri için mersiye, methiye olmasının yanında doğa tasvirleri ve savaş sahneleri yer almaktadır (Ergin, 1997, c.16, ss.46-47). Nesefî, ﴿وَلَنْ يَنْفَعَكُمْ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنْتُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ﴾ "Zulmetmeniz karşılığında çekmekte olduğunuz azapta ortak olmanız bugün size bir fayda sağlamayacaktır" (ez-Zuhrûf 43/39) âyetinde Allah'ın zulmedenlerin âhirette azabı hak edeceğini kesin olarak bildirdiğini ifade etmiştir. Müfessir, âyetteki *إِذْ*'in, *الْيَوْمَ*'den bedel olduğunu ve *أَنْتُمْ* ifadesinin fâil olduğu için mahallen merfu olduğunu belirtir. Nesefî, âyette insanın dünya hayatında kendisi gibi acı ve üzüntü içinde olanları gördükçe bu durumun kulluğun gereği olduğunu anlayıp acısının hafiflediğini ve kendini bu şekilde teselli ettiğini ifade etmiştir. Ancak âhiret hayatında zulmeden kişiler acı ve sıkıntılarından dolayı birbirlerini teselli edemeyecek, herkesin aynı durumda olduğunu görmelerinden dolayı kalplerine bir rahatlık verilmeyecektir. Nesefî, kişinin başkasının acısına şahit olduğunda kendi acısının hafiflemesine örnek olarak Hansâ'nın (öl. 24/645):

لَوْلَا كَثْرَةُ الْبَاكِينَ حَوْلِي عَلَى إِخْوَانِهِمْ لَقَتَلْتُ نَفْسِي
وَلَا يَبْكُونَ مِثْلَ أَحِي وَلَكِنْ أَعَزَّى النَّفْسَ عَنْهُ بِالنَّاسِي

Eğer kardeşlerine ağlayanlar olmasaydı etrafımda

Öldürürdüm kendimi

Kimse ağlamaz kardeşime

Lakin buna sabırla teselli buluyorum

şiirini şâhid olarak getirmiştir (Nesefî, 2018, c.3, s.273). Şiirde Hansâ, diğer insanların acısını gördüğü zaman kendi acısının hafiflediğini ifade etmiştir. Nesefî'ye göre âyette müşriklerin de diğer müşriklerin kendileri gibi acılar içerisinde olduğunu görmelerinin kendilerini teselli etmeyeceğine işaret edildiğini belirtmiştir.

Müfessir, ﴿كَتَبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ﴾ "Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kıldı" (el-Bakara 2/216) âyetinin tefsirinde *كُرْهٌ* ifadesinin *الكراهة* kökünden olduğunu bu kelime için fiil yerine mastar getirilmesinin amacının mübalağa anlamı kazandırmak olduğunu belirtmiştir. Mastarın mübalağa

anlamını ifade etmek amacıyla kullanılmasına şâhid olarak Hansâ'nın

تَرْتَعُ مَا رَتَعَتْ حَتَّى إِذَا اِدَّكَرَتْ فَأَيْنَمَا هِيَ إِقْبَالٌ وَإِدْبَارٌ

Deve yavrusunu kaybettiğini hatırlayınca kadar otlayıp durdu

Bu esnada yaptığı şey de önüne arkasına dönmek oldu (Hansâ, 2004, s. 46; Neseî, 2018, c.1, s.179)

beytini getirmiştir. Beyitte *إِقْبَالٌ* ve *إِدْبَارٌ* kelimeleri mübalağa anlamı ifade etmeleri için mastar olarak gelmiştir. Neseî'nin aktardığı başka bir görüşe göre *فُعَلٌ* kalıbında gelen *كُرُهُ* kelimesi isim mef'ûl olarak değerlendirilebilir. Bu görüş dikkate alınırca bu ifade âyette *مَكْرُوهٌ* anlamında kullanılmıştır. *فُعَلٌ* kalıbında gelen *خُبْرٌ* ifadesinin “ekmek” anlamının yanı sıra *مَخْبُورٌ* yani “yenilen şey” anlamında kullanılması buna benzer bir durumdur. Buna göre âyette “Savaş sizin hoşlanmadığımız bir şeydir” anlamı kastedilmektedir (Neseî, 2018, c.1, s.179). Bağdâdî ise aynı şiiri şâhid olarak getirdikten sonra *إِقْبَالٌ* ve *إِدْبَارٌ* ile ilgili farklı görüşler serdetmiştir. Bunlardan ilki, bu ifadeler mecaz-i akli olup mübalağa için gelmiştir. İkincisi ise bu kelimeler mastar, ism-i fâil ve isim mef'ûl olarak te'vil edilebilir. Üçüncüsü muzâfî mahzûf bir izafettir ve ifade *ذَاتُ إِقْبَالٍ* şeklindedir (Bağdâdî, 1997, c.1, s.143).

Neseî, âyetteki bu iki kelime hakkında iki görüş öne sürmüştür. Bunlardan ilki *كُرُهُ* kelimesini şâhid olarak getirdiği şiirde yer alan *إِقْبَالٌ* ve *إِدْبَارٌ* kelimeleri gibi mübalağa anlamı içeren bir mastardır. İkincisi, ise isim mef'ûl anlamında olup *مَكْرُوهٌ* anlamındadır. Müfessir iki görüş arasında tercihte bulunmamıştır.

2.2.2. Ebû Züeyb Huveylid b. Hâlid el-Muharris el-Hüzelî

Hüzelî, Hz. Peygamber hayattayken kabilesiyle birlikte Müslümân olmuştur. Onun hasta olduğunu duyunca Medine'ye doğru yola çıkmış fakat şehre ulaşmadan Hz. Peygamber vefât etmiştir. Hz. Peygamber'in cenazesinde bulunmuştur (Er, 1994, c.10, s.272). Neseî, *فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنْ مَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ*, *“Artık sen neye hükmedersen et; ama sen sadece bu dünya hayatında hükümünü geçirebilirsin”* (Tâhâ 20/72) âyetinde yer alan *قَضَى* fiilinin “hüküm vermek” anlamı dışında “yapmak” anlamına da geldiğini açıklamak için Hüzelî'nin (öl. 28/648-649) şu beytini şâhid getirmiştir:

عَلَيْهِمَا مَسْرُودَتَانِ قَضَاهُمَا دَاوُدُ، أَوْ صَنَعَ السَّوَابِغَ تُتَعُ

Onların üzerindeki Davud'un yaptığı iki zırh vardır

Veya Tübbâ'nın yaptığı güçlü zırhlardır (Abdulahak, 2012, c.4, s.132; Neseî, 2018, c.2, s.375)

Beyitte *قَضَى* fiili yapma-üretme anlamına gelen *صَنَعَ* manasında kullanılmıştır. Bu kelimedden sonra yer verilen *صَنَعَ* kelimesi de bu kullanımı desteklemektedir. Neseî aynı şiiri, el-Fussilet sûresinin 12. âyetini tefsir ederken (Neseî, 2018, c.3, s.229) *قَضَاءٌ* kelimesinin anlamını vermek için şâhid getirmiştir.

2.2.3. Hassân b. Sâbit

Medine'de doğmuştur. İslâm öncesi dönemde Ukâz panayırında şiirler okurken Müslümân olduktan sonra şiirlerini İslâm düşmanlarına karşı kullanmıştır. Hz. Peygamber'in şairi olarak da bilinmektedir (Elmalî, 1997, s. 16/399-402). Neseî, *“وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلَقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ*), *“Senden önce önderdiğimiz her nebî bir temennide bulunduğu şeytan onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmıştır”* (el-Hac 22/52) âyetini tefsir ederken *تَمَنَّى* fiilinin *“فَرَأَى”* okudu” anlamında kullanıldığını ifade etmiş, buna şâhid olarak Hassân b. Sâbit'in (öl. 60/680):

تَمَنَّى كِتَابَ اللَّهِ أَوَّلَ لَيْلَةٍ تَمَنَّى دَاوُدَ الرَّبُّورَ عَلَى رَسَلِ

*Allah'ın kitabını ilk gece okudu
Dâvud'un Zebur'u yavaşça (tertil ile) okuduğu gibi*

beytini getirmiştir (Nesefî, 2018, c.2, s.447). Nesefî, Hassân b. Sâbit'in aynı beyitiyle Bakara sûresi 78. âyetin tahlilinde de istişhâd yapmıştır (Nesefî, 2018, c.1, s.103). Müfessir, âyeti fiilin alabileceği başka anlamlara değinmeden sadece bu anlamı alarak tefsir yolunu tercih etmiştir. Hassân b. Sâbit'in Kur'an'ın nüzûluna şahit olması ve dönemin diline hâkim olması Nesefî'nin fiilin anlamına ilişkin onun kullanımını önelemesine neden olduğu ifade edilebilir.

2.2.4. Rû'be b. Lebîd et-Temîmî es-Sâ'dî

Hayatının büyük bir bölümünü çölde geçirmiş, fasih lisanını muhafaza edebilmiştir. Şiir yeteneği küçük yaşta ortaya çıkmış olup bununla Emevî devlet adamlarına methiyeler yazmıştır. Uzun şiirleri recez-meştûr formdadır (Er, 2008, c.35, ss.282-283). Nesefî, ﴿فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ﴾ “*Bunların arasından kendilerine bir elçi gönderdik*” (el-Mü'minûn 23/32) âyetinde اَرْسَلْ fiilinin اِلَى ile değil de فِي harf-i ceri ile müteaddî yapılmasını açıklamak için Accâc'ın (öl.145/762) şu şiiriyle istişhâdda bulunmuştur:

أُرْسَلْتُ فِيهَا مُصْعَبًا ذَا إِفْحَامٍ طَبًّا فَفِيهَا بَدَوَاتِ الْإِبِلَامِ

Onlara, kendini önemsemeden işini yapan güçlü birisini gönderdim

Sorunlarını çözebilen, acılarını iyileştiren bir doktor olarak (Abdulahak, 2012, c.5, s.261; Nesefî, 2018, c.2, s.467)

Nesefî, Basra dil ekolüne mensup olan Ebû Ubeyde'nin (öl. 209/824) görüşünü dikkate alarak tefsir ettiği ﴿عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ﴾ “*İkisinin arası bir inek*” (el-Bakara 2/68) âyetinde “ikisinin arası” ifadesiyle kastedilenin, ineğin ne çok yaşlı ne de kesilemeyecek kadar küçük olmaması gerektiğinin kastedildiğini ifade etmiştir. بَيْنَ iki veya daha fazla isme muzâf bir zarf olduğu için ifadenin بَيْنَ ذَيْكٍ şeklinde gelmesi kurallara daha uygunken âyette بَيْنَ ذَيْكٍ şeklinde yer almaktadır. Müfessir, ذَيْكٍ'nin Allah'ın iki yaş grubu arasında yer alan bir aralığı kastettiği için müfred geldiğini belirtmektedir. Nesefî, bu görüşünü desteklemek için Ebû 'Ubeyde'nin tefsirinde aktardığı Rû'be'nin şu beytiyle istişhâd etmiştir.

فِيهَا خُطُوطٌ مِنْ سَوَادٍ وَبَلَقٌ كَأَنَّهُ فِي الْجَدِّ تَوَلِيغُ الْبَهَقِ

Kısrığın üstünde siyah beyaz çizgiler vardır

Ciltteki alacalar gibi (el-'Accâc, 2008, s. 104)

Ebû Ubeyde, bu beyitte yer alan كَأَنَّهُ ifadesindeki zamirin durumunu ele alırken kendi görüşüne göre zamirin خُطُوطٌ kelimesine döndüğü kabul edilirse gayri akıl cemiye işaret ettiği için ifadenin كَأَنَّهَا gelmesi gerekmektedir. Eğer zamirin سَوَادٍ وَبَلَقٌ ifadesine döndüğü kabul edilirse ifadenin كَأَنَّهُمَا olması gerektiğini ifade etmiştir. Ebû Ubeyde, bu görüşlerini Ru'be'ye söylediğinde Ru'be, beyitteki هَا zamirinin كَأَنَّ ذَاكَ anlamında olup bununla ismi işareti kastettiğini belirtmiştir (Müsennâ, 1954, c.1, ss.43-44; Nesefî, 2018, c.1, ss.97-98). Nesefî de bu diyalogu şâhid gösterip âyette kendinden önceki ifadeye dönen bir zamir yerine ismi işaret kullanıldığını ifade etmiştir. Böylelikle kelimelerin sayı ve cinsiyeti yerine asıl konuya işaret edilmektedir.

2.3. Mütেকaddimîn (İslâmiyyûn) Dönemi Şairleri

2.3.1. Cerîr b. Atiye b. el-Hatafâ (Huzeyfe) et-Temîmî

Emevî döneminde yaşanan siyasî olaylarda Basra'ya yerleşmiş, dönemin devlet adamlarına yönelik

hicivlerin yanında methiyelerde de bulunmuştur. Şiirlerindeki dili açık ve ahenklidir (Tüccar, 1993, c.7, ss.412-413). Neseî, «وَتُظَنُّونَ بِاللَّهِ الظَّنُونَ» “Allah hakkında olmadık zanlara kapılmaktaydınız” (el-Ahzâb 33/10) âyetinin sonunu Ebû Amr ve Hamza'nın vasıl ve vakıfta kıyas yaparak الظَّنُونَ şeklinde elifsiz; Nafi', İbn Âmir (öl. 118/736) ve Ebû Bekîr Şu'be'nin (öl.193/809) vasılda, vakıfta okudukları şekilde harekeyi belirtmek için الظَّنُونَ şeklinde elif ile; İbn Kesîr, (öl. 120/738) Alî Kisâ ve Hafs'ın (öl. 248/862[?]) ise vakıf durumunda elifi belirterek okuduklarını ifade etmiştir. Neseî'ye göre âyetin sonunda yer alan elif, الرُّسُولَا (el-Ahzâb 33/66) ve السَّبِيلَا (el-Ahzâb 33/67) kelimelerinde de yer almıştır. Fâsıla sebebiyle kelime sonlarına elif eklenmektedir. Ayrıca şiirde kafiyeye oluşturmak için eklendiği de bilinmektedir. Neseî, bunu açıklamak için Cerîr'in (öl.110/728):

أَقْلَى اللُّؤْمَ عَادِلَ وَالْعِتَابَا وَقَوْلِي إِنْ أَصَبْتُ فَقَدْ أَصَابَا

(Ey kıyanan kişi,) beni kınamayı ve ayıplamayı bırak

Doğruyu yaptığında “şunu doğru yaptı” de (Abdulhak, 2012, c.6, s.56; Neseî, 2018, c.3, s.21)

beytiyle istîşâd yapmıştır. العِتَابَا ve أَصَابَا kelimelerindeki elifler kafiyeye oluşturmak için gelmiştir.

Neseî, «وَلَا تَغْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا» “Bilmediğin şeyin arkasına düşme! Çünkü kulak, göz ve kalp, ondan sorumludur” (el-İsrâ 17/36) âyetinde yer alan أُولَئِكَ ism-i işâretinin cemi-âkiler için kullanılmasına rağmen âyette göz, kulak ve kalp gibi gayri âkil varlıklara işâret etmek için getirildiğine dikkat çekmiş, nahiv kuralları gereği gayri âkil cemiye işâret etmek için هذه ism-i işâretinin kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Ancak âyette işâret edilen varlıklar cansız oldukları halde هذه ism-i işâretini yerine أُولَئِكَ tercih edilmiştir. Neseî, gayri âkil olsalar da cemilikleri dikkate alınarak cemi ism-i işâret kullanılmasının dilde var olduğunu göstermek için İbn Cerîr'e ait olan şu beytini şahid olarak getirmiştir:

وَالْعَيْشَ بَعْدَ أُولَئِكَ الْأَيَّامِ ذَمَّ الْمَنَازِلَ بَعْدَ مَنْزِلَةِ اللَّوَى

Livâ dışında yaşadığın yerleri

Orada yaşadığın günler dışındaki günleri kötiledi (İbn Hişâm, 1986, s. 123; Neseî, 2018, c.2, s.257)

Şair, الأَيَّامِ ifadesinden önce أُولَئِكَ ism-i işâretini kullanmıştır. Âyette olduğu gibi beyte de gayri âkil cemi olan ifadeden önce âkiler için kullanılan bir ism-i işâret getirilmiştir (Neseî, 2018, c.2, s.257). Bir diğer örnekte ise Neseî, «وَإِيتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ» “Evlenme yaşına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onların olgunluk düzeyine eriştiklerini görürseniz hemen mallarını kendilerine verin” (en-Nisâ 4/6) âyetindeki حَتَّى'nin gaye anlamı içerdiği görüşündedir. Müfessir, âyetin حَتَّى kısmında ise kendilerine mallarının verilebilmesi için yetimlerin sahip olması gereken olgunluk seviyesine işâret edildiği görüşündedir. Bu anlamın verilmesini sağlayan فَإِنْ قَوْلِهِمْ أَمْوَالَهُمْ أَنْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ cümlesinin şart ve cezadan oluşmasıdır. Âyette, malların yetimlere geri verilmesi şarta bağlandığı gibi bu cümle bu cümle بَلَغُوا النِّكَاحَ şeklindeki şart cümlesinin cevabıdır. Bu durumda “Yetimleri ergenlik döneminde ve mallarını elde etmeyi hak ettikleri çağlarına kadar yeterliliklerini deneyin” şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır. Yani âyette yetimleri mallarının yönetimini hak edebilmeleri için rüşdlerinin ispatlamaları gerektiği ifade edilmiştir. Neseî, bu anlamı ve kullanımı destekleyecek şekilde Cerîr b. Atiyye'nin şu beyti ile istîşâd etmiştir:

فَمَا زَالَتْ الْقَتْلَى تَمُجُّ دِمَاءَهَا بِدَجَلَةَ حَتَّى مَاءُ دَجَلَةَ أَشْكَلُ

Öldürülenlerin kanları hâlâ Dicle'de akmakta

Öyleki, Dicle'nin suyu bulandı (kırmızı oldu) (Neseî, 2018, s. 1/331)

beyitte de aynı şekilde حَتَّى'dan sonra gelen cümlede ماء mübtedâ أَشْكَلٌ haber olarak gelmiştir. Beyit de gaye anlamı içermektedir. Müfessir bunların dışında el-İsrâ sûresi 36 ve el-Ahzâb sûresi 49. âyetlerin(Neseffî, 2018, c.2, s.257, c.3, s.37) tefsirinde Cerîr'den istişhâdda bulunmuştur.

2.3.2. 'Ukbe b. Ma'dî b. Amr el-Adevî el-Kinânî el-Kahtânî

Bedevî şairlerin şiirine benzer niteliklerde şiirler yazmıştır. Devrin ilim adamlarıyla görüşmüş ve şairlerle tartışmaları olmuştur (Yıldız, 2013, c.44, ss.581-582). Neseffî, (وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ) “Onların üzerinde ve gemilerde taşınıyorsunuz” (el-Mü'minûn 23/22) âyetinde yer alan وَعَلَى'daki zamirle insanların yolculukta kullandığı bineklerin, develerin kastedildiğini belirtmiştir. Ona göre âyetteki وَعَلَى وَ الْفُلْكِ ifadesiyle de insanların ulaşımda kullandıkları gemiler kastedilmiştir. İkisinin bir arada kullanılarak develerin yeryüzünde, gemilerin ise denizde bir binek olduğu ifade edilmiş, böylelikle ikisi arasındaki benzerliğe vurgu yapılmıştır. Âyetteki bu kullanıma Zürrümme'nin (öl. 117/735):

طُرُوقًا وَ جَلَبَ الرَّحْلَ مَشْدُودَةً بِهِ سَفِينَةً بَرٍّ تَحْتَ خَدِّي زَمَامَهَا

Yollarda giderken ve gece vakti yükün iplerini ona bağlamışken

Kara gemisi devenin dizginleri yanağımın altındayken uyudum

beytini şâhid getirmiştir. Beyitte سَفِينَةً بَرٍّ /Kara gemisiyle kastedilen devedir. Aynı zamanda devenin cüsse olarak büyüklüğüne vurgu yapmak için gemi ifadesi özellikle kullanılmıştır (Abdulhak, 2012, c.5, s.26; Neseffî, 2018, c.2, s. 464).

2.4. Müvelledûn Dönemi Şairleri

Bu dönem şairlerin şiirleriyle istişhâdda bulunulması uygun görülmemekle birlikte Neseffî'nin, âyetlerin tefsirinde onların beyitlerine de yer verdiği görülmektedir. Eserinde yer verdiği bu dönem içerisindeki şairler şunlardır: Neseffî, aşağıda isimlerinin belirttiğimiz Müvelledûn şairler dışında Ebü'l Atâhiye (öl. 210/825 [?]), Ebû Sahr Kuseyyir b. Abdirrahmân (öl. 105/723), Zâid b. Sa'sa', Ebû Ya'kub İshâk b. Hasan ve Kays b. Mu'âz'ın (Neseffî, 2018, c.1, ss.34, 61, 686, c.2, s.350, c.3, s.299) şiirlerinden de istişhâdda bulunmuştur.

2.4.1. Ebü'l-Fazl el-Abbâs b. Ahnef b. el-Esved el-Yemâmî

Abbâsî halifesi Hârûnürreşîd'in önde gelen şairlerindendi. Çoğunlukla gazel türü eserleri vardır (Tülücü, 1999, c.20, ss.481-482). Neseffî, (وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَظِيغُونَ صَرَفًا وَلَا تَصْرًا) “*Uçuruma düşen bir topluluk oldular. İşte, bu taptıklarınız, sizin söylediklerinizin yalan olduğunu gösterdi*” (el-Furkân 25/18-19) âyetlerinin tefsirinde bir önceki âyette gayba yönelik bir hitap varken bu âyette muhataba dönerek iltifât sanatına başvurulmasının âyetin anlamına kattığı güzelliği belirtmiş ve bu yorumu Ebü'l-Fazl'ın (öl.192/808) beytiyle istişhâdda bulunmuştur:

قَالُوا خَرَّاسَانُ أَقْصَى مَا يَرَادُ بِنَا نَمَّ الْقُفُولُ فَقَدْ جُنْنَا خَرَّاسَانَا

Horasan'ın gidemeyeceğimiz kadar uzak olduğunu

Sonrasında ise yarı yoldan dönüş olduğunu söylediler geldik

İşte bak, geldik Horasan'a!

Şair, beytin sadrında gaib sigasıyla konuşurken acinde نا zamiri kullanarak mütekellime dönmüş ve âyetteki gibi bir iltifât sanatı yapılmıştır (Neseffî, 2018, c.2, s.530). Neseffî'nin Câhiliye dönemi şairlerinin

şairlerinde görülebilecek bu sanatı o dönemden bir şairden şâhid getirmek yerine Abbâsî döneminden bir şairle istişâhda bulunması eserinde zayıf görülen noktalardan biri kabul edilebilir.

2.4.2. Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî

Şiir okumaya Şam'da başlamış, bazı seyahatlere çıkarak orada bulunan devlet ricâline şiirler kaleme almıştır. Kendisinin şöhret olmasını sağlayan el-Hamâse isimli eseridir (Elmalı, 1994, c.10, ss.241-242). Neseî, eserinde Allah'ın sıfatlarının temsil yoluyla anlatıldığı “O, nûr üstüne nûr(*dur*)” (en-Nûr 24/35) âyetini tefsir ederken Ebû Temmâm'ın (öl.231/846) halife Me'mûn için söylediği şu beyti ile istişâh eder:

إِقْدَامُ عَمْرٍو فِي سَمَاحَةِ حَاتِمٍ فِي جَلْمٍ أُخْفِتَ فِي ذِكَاةِ إِيَّاسٍ
Onda, 'Amr'ın yiğitliği, Hatim'in cömertliği,
Ahnef'in hoşgörüsüne İyâs'ın kuvrak zekâsı vardır

Bu beytini dinleyen insanların “Halife senin kendisine benzettiklerinden daha üstün özelliklere sahiptir” eleştirileri üzerine Ebû Temmâm doğaçlama olarak şu beyti okumuştur:

لَا تَنْكِرُوا صَنْبِي لَهُ مِنْ دُونِهِ مَثَلًا شَرُودًا فِي النَّدَى وَالْبَاسِ
فَاللَّهِ قَدْ صَرَبَ الْأَقْلَّ لِتُورِهِ مَثَلًا مِنَ الْمَشْكَاةِ وَالنَّبْرَاسِ
Ondan aşağıdaki kişileri örnek vermeme eleştirmeyin
Bu cömertlik ve cesareti karıştırmamak içindi
Allah da nurunun örneğini en alt seviyeden
Fanus ve kandilden verdi

şairini dile getirmiştir. Neseî, Ebû Temmâm'ın şiiriyle istişâh ederken onun da şiirinde belirttiği gibi Allah'ın kendi özelliklerini anlatırken insanların anlayış seviyelerine uygun örnekler verdiğini ifade etmiştir (Neseî, 2018, c.2, s.507) Allah'ın bu örnekleri vermesi onun değerinden bir şey kaybettirmemiş sadece insanların anlayabilmesi için bu yöntemi kullanmıştır.

2.4.3. Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî

Kûfe'de doğup Bağdat'a seyahat etmiş, İbn Düreyd (öl. 321/933), İbnü's-Serrâc (öl. 316/929), Ahfeş el-Asgar (öl. 316/ 928 [?]), İbn Dürüsteveyh (öl. 347/958) gibi dilcilerden nahiv, lugat, edebiyat ve şiir dersleri almıştır. Ardından Şam'a gitmiş, burada dönemin büyüklerini öven şiirler yazmıştır. Ancak süreç içerisinde yöneticilerle arası açılmış ve 354/939 yılında öldürülmüştür (Durmuş, 2006, s. 32/195-196). Neseî, “(وَحَمَلْنَا عَلَى ذَاتِ الْأَوَاحِ وَدُسْرٍ) *“Onu tahtalar ve mihlarla yapılmış (gemide) taşıdık”* (el-Kamer 54/13) âyetinde “tahtalar ve çivilere sahip” ifadesiyle kastedilenin şeyin gemi olduğunu belirtmiştir. Ona göre âyette mahzûf bir mevsûfun ondan ayırt edilmeyecek şekilde gelen sıfatları bulunmaktadır. Âyette “tahtalar ve çiviler” ifadesi kullanılarak onlarla geminin tam şeklini aldığına işaret edilmektedir. Neseî, âyetteki sıfatların mevsufun yerini aldığı yönündeki görüşünü desteklemek amacıyla Mütenebbî'nin (öl.354/965) beytini şâhid getirmiştir:

مُفْرَشِي صَهْوَةَ الْحِصَانِ وَلِكِ نَقْمِيصِي مَسْرُودَةً مِنْ خَدِيدٍ
Yatağım atın eyeridir
Gömleğimse demirden örülmüştür.

Beyitte demirden örülen gömlekle kastedilen zırhtır. Şiirde mevsuf zırh sıfatıyla birlikte zikredilseydi istenilen belîğ ifade elde edilemeyecekti (Nesefî, 2018, c.3, s.402). Bu sebeple şair de şiirinde sadece sıfatlara yer vererek istediği anlamı belîğ şekilde aktarabilmiştir.

2.4.4. İbn Ya'kûb İshâk b. Hassân el-Hureymî

Abbasî dönemi şairlerinden olup Horasandan geldiği rivâyet edilmektedir. Döneminin önde gelen şairlerindedir (İbn'ül-Mu'tez, t.y., s. 293). Nesefî, ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ﴾ “*Allâh dileseydi onların işitme ve görmelerini büsbütün giderirdi*” (el-Bakara 2/20) âyetindeki şart cümlesinde yer alan شاء fiilinin mefûlünün önceki âyetlerde kendisine mana olarak işaret edildiği için hafzedildiğini belirtmiş, cümlenin takdirinin ﴿بِهِمَا لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ﴾ şeklinde olacağını ifade etmiştir. Belirtilen âyetlerin devamında gelen cevap cümlelerinde mahzûf mefûlün manasına delalet edilmektedir. Ayrıca önceki bölümlerde yer alması da ibarenin kastettiği anlamın okuyucu tarafından anlaşılması mümkün olduğu için أراد fiillerinin mefûlünün hafzedilmesi çokça görülen bir durumdur. Ancak alışılmadık, genel-geçer olmayan durumlarda mefûlün cümlede yer aldığı görülmektedir. Müfessir, el-Hureymî'nin (öl. 214/829 [?]) beytini bu duruma şahid getirmiştir:

عَلَيْهِ وَلَكِنْ سَاحَةُ الصَّبْرِ أَوْسَعُ فَلَوْ شِئْتُ أَنْ أَبْكِي دَمَا لَبْكَيْتُهُ

Eğer onun için kan ağlamak isteseydim ağlardım

Ama sabır sahası daha geniştir (Ebû Hayyân, 1993, c.1, s.227; el-Cürcânî, 1984, s. 164; Zemahşerî, 1998, c.1, s.208)

Beyitte akan şey gözyaşı değil kan olduğu için alışılmadık bir durum ifade edilmiş, bu sebeple de fiilin mefûlü hafzedilmemiştir. Buna benzer bir kullanım ﴿لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوَ﴾ “*Eğer bir eğlence edinmek isteseydik*” (el-Enbiyâ 21/17) ve ﴿لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا﴾ “*Eğer Allah bir evlât sahibi olmasaydı*” (ez-Zümer 39/4) âyetlerinde görülmektedir. Allâh'ın eğlenmesi ve çocuk edinmesi alışılmadık durumlardan olduğu için fiillerin mefûlü hafzedilmemiştir. Ancak شاء fiilinin mefûlünün hafzi şart edatlarından sonra geldiğinde belâgatli bir kullanım oluşturmaktadır. Ayrıca şart cümlesinde أراد ve شاء fiilleri yer aldığı bu fiillerin mefûlünün hafzi belirsizliğin giderilmesi amacını da taşır. Ancak bunun gerçekleşmesi için fiillerin cevabının mahzûf olan mefûle delalet etmesi ve olağan dışı bir anlam içermemesi gerekir. Bu duruma ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى﴾ “*Allâh dileseydi elbette onları hidâyet üzerinde toplayıp birleştirdi*” (el-En'âm 6/35) âyeti ile ﴿وَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ “*Allâh dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi*” (en-Nahl 16/9) âyeti örnek gösterilmektedir. أَنْ يَجْمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى takdir edilen âyette mefûl hafzedilmiştir. İkinci âyette ise يَهْدِيكُمْ أَنْ يَجْمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى cümlesinin mefûlü hafzedilmiştir (Cürcânî, 1984, s. 164). Bu cümlelerde olduğu gibi mefûlün hafzedilmesinin amacı sözü uzatmadan ifadeyi aktarmaktır. ﴿اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ “*Allâh dilediği kimselere rızık bollaştırır*” (er-Ra'd 13/26) âyetinde yer alan fiil يَشَاءُ şeklinde gelebilecekken zamiri hafzedilmiştir. Bu kullanımın dışında fiili öne çıkarmak için mefûlün hafzedilmesi de mümkündür. ﴿فُلَانٌ يُعْطِي وَيَمْنَعُ وَيُصِرُّ وَيَنْفَعُ﴾ cümlesi mana bakımından aslında ﴿فُلَانٌ يُعْطِي دُوِي الْإِسْتِحْفَاقِ وَيَمْنَعُ غَيْرَهُمْ وَيُصِرُّ الْأَعْدَاءَ﴾ şeklindedir. Şart cümlesinde yer alan شاء fiilinin mefûlünün hafzinin birçok sebebi bulunmasına rağmen Nesefî, bunlardan sadece birini zikretmekle yetinmiş fiilin mefûlünün olağandışı bir durum belirtmediği için hafzedileceğini ifade etmiştir (Hennân, 2004, s. 54).

Sonuç

Nesefî, eserini oluştururken kendinden önce meydana getirilen tefsîr literatüründen faydalanmış, aynı zamanda uygulanan tefsîr yöntemlerini de kullanmıştır. Eserinde dilbilimsel tahlillere çokça yer vermesi

Zemahşerî'den aldığı yöntemlerden biri olmuştur. Âyetlerin tefsirinde kelimelerin anlamlarını açıklaması, dil kurallarını farklı ekollerin görüşlerine yer vererek tartışması ve muhtemel manaları bu kurallar üzerinden dile getirmesi, tefsirinin dirâyet tefsirleri içerisinde değerlendirilmesini sağlayan etkenlerden biridir. Özellikle tefsirde kelime anlamı ve dil kurallarının doğruluğunu ispatlamak için nahiv âlimlerinin kullandığı istişâd yöntemini kullanması da bunun göstergelerinden arasındadır. Tefsirini âyet, hadis, kıraat, Arap lehçeleri ve şiiriyle yapılan istişâdlarla zenginleştirmiştir. Arap şiirinin dil kurallarının doğruluğunu ispat etmek için şâhid olarak getirilmesi nahiv kitaplarında çokça kullanılan bir yöntemdir. Ancak şâhid olarak kullanılacak şiirler belli dönemlerle sınırlandırılmıştır. Dilciler şiirlerin şairlerini yaşadıkları döneme göre Cahiliye, Muhadramûn, Mütেকaddimûn ve Müvelledûn şeklinde dörde ayırıp, şiirleri bu dönemler üzerinden değerlendirmişlerdir. Cahiliye, Muhadramûn ve Mütেকaddimûn döneme ait şiirlerin şâhid olarak kullanılması câiz görülürken Müvelledûn dönemi şiirleriyle istişâd yapılmasının uygun olmadığını nahiv âlimleri belirtmişlerdir. Ancak aralarında Nesefî'nin de yer aldığı bazı müfessirler bu dönem şiirleriyle istişâdda bulunmuşlardır. Nesefî, yoğun olarak ilk üç dönem şiirlerinden şâhid getirirse de Müvelledûn döneminden Ebü'l-Fazl el-Abbâs b. Ahnef b. el-Esved el-Yemâmî, Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî, Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî, İbn Ya'kûb İshâk b. Hassân el-Hureymî, Ebü'l Atâhiye, Ebû Sahr Kuseyyir b. Abdirrahmân, Zâid b. Sa'sa', Ebû Ya'kub İshâk b. Hasan ve Kays b. Mu'âz'ın şiirlerinden de istişâdda bulunmuştur. Ele aldığı dil kurallarını açıklamak için diğer dönemlerden şâhid getirebilme imkânı varken özellikle Müvelledûn döneminden şiirlerle istişâd yapması tefsiri için eleştirilebilecek yönlerden biridir. Ancak Nesefî'nin yararlandığı kaynakların başında gelen *Keşşâf*'ta bu şiirlerin şâhid getirilmesi, müfessirin bu kullanımları dikkate alarak istişâdda bulunduğu düşüncesini oluşturmaktadır. Müvelledûn dönemi şiirlerinin şâhid olarak kullanılmasının müfessirin yaşadığı çağda yazılan diğer tefsir eserlerinde var olup olmadığı karşılaştırmalı olarak incelenmesi bu yöntemin kullanıp kullanılmadığını göstermesi açısından ufuk açıcı bir çalışma olacaktır.

Kaynakça

- Abdülhak, M. b. Ş. H. H. (2012). *El-İklil 'alâ Medâriki't-Tenzil ve Hakâiki't-Te'vil li imâm Neseî* (1. bs, C. 1). Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- 'Accâc, R. (2008). *Divânu Rü'be b. El-'Accâc* (1. bs, Vol. 1-1). Dâru İbn Kuteybe.
- A'shâ, E. B. M. b K. b C. B. (1994). *Divânu A'shâ el-Kebîr*. Mektebetü'l- Âdâb. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi).
- Bağdâdî, 'A. b. 'Ö. (1997). *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübbâbi lisâni'l-'Arab* (4. bs, Vols. 1-13). Mektebetü'l-Hancî.
- Bolelli, N. (1987). Nahivde Hadisle İstişhad Meselesi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5-6), 165-175.
- Durmuş, İ. (2001). İstişhâd. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 23, ss. 397-398). TDV Yayınları.
- Cumahî, E. 'A. M. İ. S. (1974). *Tabakâtü fuhuli's-şu'ara*. (C. 2). :Dâru'l-Medenî.
- Cürcânî, E. B. 'A. b. 'A. (1984). *Delâilü'l-i'câz*. Mektebetü'l-Hancî.
- Durmuş, İ. (2006). Mütenebbî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 195-200). TDV Yayınları.
- Ebû Hayyân, M. b. Y. b. 'A. b. Y. E. (1993). *el-Bahrü'l-muhît* (1. bs, Vols. 1-8). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Efğânî, S. (1987). *Fî 'Usûli'n-nahv*. el-Mektebetü'l-İslâmî.
- Elmalı, H. (1994). Ebû Temmâm. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 10, ss. 241-243). TDV Yayınları.
- Elmalı, H. (1997). Hassân b. Sâbit. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 16, ss. 399-402). TDV Yayınları.
- Er, R. (1994). Ebû Züeyb el-Hüzelî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 10, s. 272). TDV Yayınları.
- Er, R. (2008). Rü'be b. Accâc. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 35, ss. 282-283). TDV Yayınları.
- Ergin, A. Ş. (1997). Hansâ. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 16, ss. 46-47). TDV Yayınları.
- Eroğlu, A. (1993). Şiirle İstişhâd ve İstişhâd Açısından Medarik Tefsiri I. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (11), 326-352.
- Eroğlu, A. (1995). Şiirle İstişhâd ve İstişhâd Açısından Medârik Tefsiri II. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (12), 149-173.
- Ersönmez, H. (2021). Edebî Bir Sanat Olarak Aksu'z-Zâhir (Nefyu's-Şey' bi-İcâbihî) ve Kurân-ı Kerîm'de Kullanımı. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 48-64. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.983959>
- Ersönmez, H. (2022). Hicrî İkinci Asır Şairlerinin Şiirleriyle İstişhâd Beşşâr b. Bürd Örneği). İçinde *Hicrî İkinci Asırda İslâmî İlimler-5* (1. bs). İksad.
- Fîrûzâbâdî, M. M. b. Y. (2005). *Kâmûsu'l-muhît* (6. bs). Müessetü'r-Risale.
- Hansâ, Ü. A. T. A. b. H. (2004). *Divânu'l-Hansâ'* (8. bs, Vol. 1-1). Dâru'l-Ma'rife.
- Hennân, A. M. (2004). *Dirâsetü'l-kadâyâ'n-nahviyye fî Tefsiri'n-Neseî* [Yüksek Lisans Tezi]. Câmî'atü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve'l- 'Ulûmi'l-İslâmiyye.
- Herevî, E. S. M. b. 'A. b. M. (1420). *İşfârü'l-fasih* (1. bs, Vols. 1-2). 'Imâdetü'l-Bahsi'l-İlmî.
- Hucr, E. V. İ. H. b. H. b. H. K. (2012). *Divânü İmruülKays* (5. bs). Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Hişâm, C. E. M. 'A. b. Y. b. E. (1986). *Telhîsu's-şevâhid ve telhîsu'l-fevâid* (1. bs). Dâru'l-Kitâbi'l-

'Arabî.

- İbn Kuteybe, E. M. 'Abdullâh b. M. (1982). *Eş-Şi'ru ve's-şu'arâ'* (2. bs, Vols. 1-2). Dâru'l-Ma'ârif.
- İbn Mu'tez, A. b. M. el-Abbâsî. (t.y.). *Tabakâtü's-şu'arâ'* (3. bs). Dâru Meârif.
- Kadban, Abdulkadir. (2007). *Neseft Tefsirinde Şiirle İstişâh*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuraşî, M. E. M. A. b. M. b. M. b. N. b. S. b. E.-V. el-Kuraşî. (1993). *El-Cevâhirü'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye* (2. bs, Vols. 1-5). Daru Hicr.
- Kurtubî, E. A. M. b. A. b. E. B. b. F. el-. (2006). *El-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (1. bs, Vols. 1-24). Müessesetü'r-Risâle.
- Leknevî, E. H. M. 'A. b. M. 'A. b. M. E. (1324). *El-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*. Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- Manzur, E.-F. M. b. M. b. 'A. el-E. İ. (2006). *Lisânü'l-'Arab* (1. bs, Vols. 1-15). Dâru Sadır.
- Medenî, 'A. b. A. b. M. M. S. (1969). *Envârî'r-rebî' fi envâi'l-bedî'* (1. bs, Vols. 1-7). Matba'atu'n-Nu'mân.
- Müsennâ, E. 'U. et-T. el-B. M. b. (1954). *Mecâzü'l-Kur'ân* (1. bs, Vols. 1-2). Muhammed Sâmî Emîn el-Hancî. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi).
- Neseft, E.-B. H. 'A. b. A. b. M. (2018). *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl* (8. bs, Vols. 1-3). Daru İbn Kesîr. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi).
- Öğmüş, H. (2009). Tefsirde Şiirle İstişâh Açısından Hicrî 2. Asrın Önemi. İçinde *Tarihten Günümüze Kur'an İlimlkeri ve Tefsir Usûlü* (1. Baskı). İlim Yayma Vakfı, Kur'an ve Tefsir Akad.
- Radvân, A. A. (2001). *Mevsû'atü şu'arâ'i'l-'asri'l-câhili* (1. bs). Dâru Usâme.
- Savran, A. (2000). İmruülkays b. Hucr. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 22, ss. 237-238). TDV Yayınları.
- Sîbeveyhi, E. B. A. b O. b K. H. (1988). *Kitâbu Sîbeveyhi* (3. bs, Vols. 1-5). Mektebetü'l-Hanci.
- Süyûtî, E.-F. C. A. b. E. B. b. M. (2006). *El-İktirâh* (Vol. 1-1). Daru'l-Ma'rife.
- Şurrâb, M. b. M. H. (2007). *Şerhu's-şevâhidî's-şiriyyeti fi emâti'l-kütübi'l-nahviyye* (1. bs, Vols. 1-3). Müessesetü'r-Risâle.
- Tural, H. (1990). Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişâh Meselesi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (9), 69-79.
- Tehanevî, M. b. A. b. 'Alî el-Farûki el-Hanefî. (1996). *Mevsû'âtu Keşşâfu ıstılâhati'l-fünûn ve'l-'ulûm*. (Vols. 1-2). Mektebetü Lübnân.
- Tüccar, Z. (1993). Cerîr b. Atıyye. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 7, ss. 412-413). TDV Yayınları.
- Tülücü, S. (1991). A'sâ, Meymûn b. Kays. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, ss. 544-545). TDV Yayınları.
- Tülücü, S. (1999). İbnü'l-Ahnef. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 20, ss. 481-482). TDV Yayınları.
- Tülücü, S. (2006). Nâbiga ez-Zübyânî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 262-263). TDV Yayınları.
- Tülücü, S. (2013). Züheyr b. Ebû Sülmâ. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 44, ss. 540-542). TDV Yayınları.
- Yaiş, E.-B. M. Y. b. A. b. Y. b. M. el-Esedî el-Halebî. (ts.). *Şerhu'l-Mufassal*. (1. bs, Vols. 1-10). İdaretü't-Tibaati'l-Müniriyye.
- Yıldız, M. (2013). Zürrumme. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 44, ss. 581-582). TDV Yayınları.

Zebidî, M. M. H. (1994). *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (2. bs, Vols. 1-40). Matba'atu Hükümeti'l-Kûveyt.

Zehebî, M. es-S. H. (1985). *Et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* (1. bs, Vols. 1-3). Mektebetü Vehbe.

Zemahşerî, E.-K. C. M. b. Ö. b. M. (1998). *El-Keşşâfu an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl* (1. bs, Vols. 1-5). Mektebetü'l-'Ubeykan.